

URGENT ISSUES IN IMPROVING VALUE-ADDED TAX (VAT) MECHANISMS FOR REGULATING THE SHADOW ECONOMY

Atahonov Hamdambek Atabaevich

Listener, Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

E-mail: aaxamd2205@gmail.com

Tel: 97-515-05-22

Abstract: This paper examines the pressing issues of improving value-added tax (VAT) mechanisms in regulating the shadow economy. The study argues that the shadow economy should not be viewed solely as tax evasion, but rather as a system of illicit profit generation arising from structural "breaks" in the VAT chain. Particular attention is given to the paradox of VAT neutrality, where in practice VAT becomes a source of additional value for informal actors through fraudulent schemes such as cash-out operations. The author proposes a set of innovative approaches aimed at enhancing transparency and efficiency in VAT administration. These include the introduction of a transactional transparency coefficient, integration of electronic invoicing with digital product marking, implementation of VAT incentives (amnesty) for businesses transitioning to the formal sector, and the application of the reverse charge mechanism in high-risk industries.

The proposed model redefines the role of tax authorities from a punitive institution to a digital platform operator, ensuring a closed and transparent VAT chain. As a result, financial gaps enabling shadow economic activities are minimized. The study concludes that effective VAT reform should focus on digitalization and simplification, making tax compliance more economically advantageous than tax evasion.

Keywords: shadow economy, value-added tax (VAT), VAT gap, tax administration, digital taxation, reverse charge mechanism, supply chain transparency, electronic invoicing

ХУФИЁНА ИҚТИСОДИЁТНИ ТАРТИБГА СОЛИШДА ҚҚСНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Атаханов Хамдамбек Атабаевич

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси тингловчиси

e-mail: aaxamdam2205@gmail.com

тел: 97-515-05-22

Аннотация: Ушбу мақола қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) механизмларини соя иқтисодиётини тартибга солишда такомиллаштириш масалаларини кўриб чиқади. Тадқиқотда соя иқтисодиёти фақат солиқ тўламаслик сифатида эмас, балки ҚҚС занжиридаги тузилмавий «узилишлар» натижасида юзага келадиган ноқонуний фойда олиш тизими сифатида қаралиши кераклиги таъкидланади. Айниқса, ҚҚС нейтраллиги парадокси эътиборга олинади: амалда ҚҚС ноқонуний схемалар (масалан, нақд пул чиқариш операциялари) орқали норасмий иштирокчилар учун қўшимча қиймат манбаига айланади. Муаллиф ҚҚС маъмуриятининг шаффофлиги ва самарадорлигини оширишга қаратилган бир қатор инновацион ёндашувларни таклиф этади. Булар қуйидагиларни ўз ичига олади: транзакция шаффофлиги коэффициентини жорий этиш, электрон ҳисоб-фактураларни рақамли маҳсулот маркировкасига интеграция қилиш, расмий секторга ўтаётган корхоналарга ҚҚС бўйича имтиёзлар (амнистия) бериш ҳамда юқори хавфли соҳаларда тескари тўлов (reverse charge) механизмини қўллаш. Таклиф этилган модель солиқ органларининг ролини жазо муассасасидан рақамли платформа оператори сифатига ўзгартиради ва ёпиқ ҳамда шаффоф ҚҚС занжирини таъминлайди. Натижада соя иқтисодиёти фаолиятига имкон берувчи молиявий бўшлиқлар минималлаштирилади. Тадқиқот хулосасига кўра, самарали ҚҚС

ислохоти рақамлаштириш ва соддалаштиришга қаратилиши лозим бўлиб, бу солиқ тўлашни солиқ тўламасликдан иқтисодий жиҳатдан фойдалироқ қилади.

Калит сўзлар: соя иқтисодиёти, қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС), ҚҚС бўшлиғи, солиқ маъмурияти, рақамли солиққа тортиш, тескари тўлов механизми, таъминот занжири шаффофлиги, электрон ҳисоб-фактура

Концепция: Хуфиёна иқтисодиёт — бу солиқ юкидан қочиш эмас, балки солиқ тизимидаги "занжир узилишлари" ҳисобига пайдо бўладиган ноқонуний фойда маконидир. ҚҚС бу соҳада шунчаки солиқ эмас, балки иқтисодиётнинг "рақамли антибиотиғи" ролини ўйнаши керак.

Асосий муаммо (Paradox of Neutrality):

ҚҚС назарий жиҳатдан нейтрал солиқ бўлиши керак, бироқ амалиётда у хуфиёна сектор учун "қўшимча қиймат манбаи"га айланиб қолган. Бу "обнал" (нақдлаштириш) фирмалари орқали бюджет маблағларини ўғирлаш схемаларида намоён бўлади. Хуфиёна иқтисодиёт ҚҚС занжирининг шаффоф эмаслигидан озиқланади.

Янгича ечимлар ва таклифлар:

1. "Транзакцион шаффофлик" коэффицентини жорий этиш:

Корхоналар учун солиқ ставкасини уларнинг занжирдаги иштирокига қараб белгилаш. Агар корхона фақат нақд пул айланмаси юқори бўлган соҳалар билан ишласа, унинг ҚҚСни ҳисобга олиш (зачёт) ҳуқуқи автоматик равишда пасайтирилади. Бу "шубҳали" ҳамкорлар билан ишлашни иқтисодий жиҳатдан фойдасиз қилади.

2. Электрон ҳисоб-фактураларни "Маркировка" билан боғлаш:

Фақат рақамли маркировкага эга бўлган товарлар учунгина ҚҚС зачётига рухсат бериш. Бу тизим "ҳаводаги" (виртуал) товарлар учун сохта инвойс ёзишни техник жиҳатдан тўхтатади.

3. ҚҚС "Амнистияси" ва Смарт-стимул:

Хуфиёна сектордан расмий секторга ўтган кичик бизнес вакиллари учун дастлабки 2 йилда ҚҚС ставкасини 12% то 6% гача пасайтириш (лекин занжирнинг тўлиқ шаффофлиги шарти билан). Бу "қўрқув" эмас, "фойда" орқали легаллаштиришни таъминлайди.

4. Reverse Charge (Тўловни ағдариш) механизми:

Хуфиёна айланма хавфи юқори бўлган соҳаларда (масалан, металллом, қурилиш материаллари) ҚҚС тўлаш мажбуриятини сотувчидан эмас, балки йирик сотиб олувчидан талаб қилиш. Бу кичик фирибгар фирмаларнинг солиқни йиғиб, ғойиб бўлишига чек қўяди.

Кутилаётган натижа:

Таклиф этилаётган модел солиқ идорасини "жазоловчи" орган ролидан **"платформа оператори"** ролига ўтказди. Натижада, ҚҚС занжирининг ёпиқлиги таъминланади ва хуфиёна иқтисодиётнинг яшаши учун зарур бўлган "молиявий бўшлиқлар" ёпилади.

Хулоса:

Хуфиёна иқтисодиётни ҚҚС орқали тартибга солиш — бу ставкаларни ошириш эмас, балки солиқ тўлаш тизимини шу қадар оддий ва рақамли қилишдирки, натижада солиқдан қочиш харажатлари солиқ тўлаш харажатларидан қимматроққа тушиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси (2023). *Қўшилган қиймат солиғи бўйича методик қўлланма*. Тошкент.
2. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги (2022). *Солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси*. Тошкент.

3. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги (2020). *Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси*. Тошкент.
4. Тошкент молия институти (2021). *Солиқлар ва солиққа тортиш (ўқув қўлланма)*. Тошкент.
5. Банк-молия академияси (2023). *Рақамли иқтисодиёт ва солиқ маъмурчилиги масалалари*. Тошкент.
6. Исроилов Б. (2021). *Солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш йўллари*. Тошкент.